

Türkiye Nasıl Bir Antarktika Stratejisi Geliştirmelidir?

Bayram ÖZTÜRK*

Türkiye’den Antarktika’ya giderek bilimsel çalışmalar gerçekleştiren ilk Türk araştırmacı olarak Atok Karaali gösterilebilir. İyonosfer fizikçisi Atok Karaali, 1959-1965 yılları arasında ABD’nin “Operation Deepfreeze” adlı projesi kapsamında Antarktika’daki bilim üssü Plato İstasyonu’nda araştırmalarda bulunmuştur. 1968’de ABD’nin Antarktika Yer İsimleri Danışma Kurulu kıtanın batısındaki Marie Byrd Toprakları’nda yer alan Matikonis Tepesi’nin 9 km doğusundaki küçük bir kayalık bölgeye Karaali Kayalıkları (Karaali Rocks) adını vermiştir. Karaali Kayalıkları böylece Antarktika’da ilk Türk isimli yer olmuştur. Daha sonra birçok Türk araştırmacı beyaz kıtaya gitmiştir. Bunlardan Antarktika’da yukarı atmosfer çalışmalarıyla öne çıkan Ümran İnan’ın adı ise 1994’te, Ross Buz Sahanlığı’nın batısında bulunan Victoria Toprakları’ndaki bir tepeye (İnan Peak) verilmiştir. Bendeniz de Japon Kutup Araştırmaları Enstitüsü ekibiyle Kasım 2014’te Antarktika’ya gittim, Mart 2015’te geri döndüm. Antarktika’da ve Güney Okyanusu’nda biyoçeşitlilik, deniz koruma alanları ve akıntı rejimiyle ilgili bir araştırma gerçekleştirdim.

Kıtayı çevreleyen Güney Okyanusu ve Antarktika tek bir bölge olarak değerlendirilebilir. Bu bölgenin coğrafi konumu 65-90 güney enlemleri arasında yer almaktadır ve %95’i buzlar altındadır. Kıtada devletlerin kurduğu ve sayıları giderek artan bilim üsleri Antarktika’nın önemine işaret etmektedir. Kıtada hâlihazırda 29 ülkeye ait yüzün üzerinde üs bulunmaktadır. Başta ABD, Rusya Federasyonu, Japonya, Şili, İngiltere ve Arjantin olmak üzere belirli ülkeler kıtada birden fazla üsse sahiptir.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Deniz Biyolojisi Ana Bilim Dalı Başkanı

Hak İddiaları ve Antarktika Antlaşması

Avustralya Antarktika'nın %42'si üzerinde hak iddia etmektedir. Şili, Antarktika pasaportu vererek kıtada hak iddia ettiğini bildirmektedir. Birleşik Krallık Antarktika'da hak iddia ettiği bölgeyi "British Antarctic Territory" olarak tanımlamakta, kıtada görev yapan araştırmacıları vergiden muaf tutmaktadır. Arjantin'in hak iddiasında bulunduğu bölge, Şili ve Birleşik Krallık'ın iddia ettiği bölgelerle örtüşmektedir. Kıtada Amerikan üsleri de bulunmaktadır. Ancak ABD Antarktika üzerinde açık şekilde hak talep etmemekte, ek bir talepte bulunmamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu da Antarktika'daki yoğun faaliyetlerine karşın kıta üzerinde henüz hak iddia etmemiştir. Kıtada ayrıca hak iddia edilmeyen, fakat tamamen buzullarla kaplı ve penguenlerin dahi nadiren yaşadığı bazı bölgeler de vardır.

Kıtaya ilgi gösteren 12 devletin girişimiyle imzalanan ve 1961'de yürürlüğe giren Antarktika Antlaşması doğrultusunda 2041'e kadar kıta üzerindeki bütün hak iddiaları dondurulmuş durumdadır. Antarktika Antlaşması, kıtada bilimsel çalışmaların serbestçe yürütülebileceğini ifade etmekte, taraf ülkelere kıtanın bütün bölgelerine ulaşım özgürlüğü sağlamakta ve askeri faaliyetleri yasaklamaktadır. Geline aşamada Antarktika Antlaşması toplam 52 devlet tarafından imzalanmıştır. Antlaşmaya taraf olan 52 devletin 29'u danışman üye statüsündedir ve her yıl düzenlenen Antarktika Antlaşması Danışma Toplantısı'nda karar alma sürecinde oy hakkına sahiptir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu diğer gruptakiler ise antlaşmanın tarafı olmakla birlikte istisari olmayan danışman ülke konumundadır. Antarktika ile ilgili karar veren ve kıtayla ilgili gelişmeleri yöneten birinci gruptaki 29 ülkedir. Antarktika Antlaşması kapsamındaki faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te 2004'te daimi bir sekreteryaya kurulmuştur.

1991'de antlaşmanın tarafı olan 39 devlet, gelecek 50 yıl boyunca Antarktika'daki yeraltı kaynaklarının çıkarılmaması doğrultusunda bir karar almış, bu karar kapsamında imzalanan Çevre Protokolü (Madrid Protokolü) 1998'de yürürlüğe girmiştir. Kıtadaki faaliyetleri bilimsel çalışmalarla sınırlı tutan Çevre Protokolü'nün 2048'e kadar yürürlükte kalacağı beklenmektedir. 2048'de ise Antarktika Antlaşması'nın hükümlerinin ve bu kapsamda Çevre Protokolü'nün gözden geçirilmesi ihtimali bulunmaktadır. Farklı devletler antlaşma hükümleri yeniden düzenlenirken söz sahibi olmak ve kıta üzerinde pay elde etmek için belirli stratejiler izlemektedir. Devletlerin bu stratejilerinin temelinde kıtadaki kaynaklar üzerindeki güç mücadelesi yatmaktadır. Antarktika petrol, doğalgaz, değerli metal ve madenler gibi sahip olduğu doğal kaynaklarla devletleri cezbetmektedir. Dolayısıyla 2048 yılından sonra Antarktika kıtasıyla ilgili tartışmaların artması beklenmektedir.

Antarktika'daki buzullar, dünyadaki içme suyunun toplam hacminin %70'inden fazlasını ihtiva etmektedir. Antarktika'daki büyük buzulların Afrika'ya

Antarktika'daki Hak İddiaları

39. Taraflar Toplantısı'nda (2015 Bulgaristan)
Tarafima Japonya Antarktika Madalyası (JARE 56) Tevdisi

taşınmasıyla binlerce insanın su problemi çözülebilir. Fransa'nın, Birleşik Krallık'ın hatta Suudi Arabistan'ın benzer projeleri bulunmakla birlikte henüz somut bir adım atılmamıştır. Yalnız bu konu üzerinde araştırmaların başlatılması da araştırma yapan ülkeleri ilerleyen tarihlerde öne geçirebilecektir.

Türkiye Nasıl Bir Strateji Geliştirmelidir?

Ben de arkadaşlarımla birlikte Türkiye'nin Antarktika'da üs kurması talebiyle 2012 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda temaslarda bulundum. 2013'te Brüksel'de yapılan Antarktika Antlaşması Danışma Toplantısı'na heyet başkanı olarak katıldım. Aynı şekilde 2014'te Brezilya'da ve 2015'te Bulgaristan'daki taraflar toplantısına katıldım. Burada tarafıma başarılı çalışmalarım nedeniyle Japon Antarktika Madalyası tevdi edildi.

Türkiye'nin menfaatleri açısından Antarktika konusunda belirli bir strateji geliştirilmeli ve bu strateji doğrultusunda hareket edilmelidir. Öncelikle Antarktika'da faaliyet göstermenin Türkiye'nin çıkarları açısından sağlayabileceği imkânlarla ilgili farkındalığın artırılması gerekir. Farkındalık arttıkça baskı grupları oluşacaktır. Türkiye'de deniz kirliliği, petrol, balıkçılık, buz ve su konularında çalışan araştırmacıların Antarktika'ya yönlendirilmesi, Ankara'nın kıtaya yönelik geliştireceği stratejiye temel sağlayabilecektir. Bu alanlarda geliştirilecek araştırma projelerinin Antarktika Antlaşması mercilerine sunulması ve böylece antlaşma sekreteryasıyla yakın ilişkiler kurulması önem arz etmektedir. Bu konuda devlet ve vakıf üniversitelerine büyük görev düşmektedir. Çünkü üs kurulması araştırma yapılacaksa anlamlıdır. Üs kurulunca buranın lokomotif gücü bilim insanları olacaktır. Bilim yapılmayacaksa üs kurmanın bir anlamı zaten yoktur.

Diğer taraftan Antarktika'yla ilgili yürütülecek projeler kapsamında toplanan bilgi ve belgelerle kurumsal hafıza oluşturulabilecektir. Bu konuda yerinde bir adım olarak İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye'de ilk defa bir Kutup Araştırmaları Merkezi kurmuştur. Aynı şekilde ilgili diğer kurumların da kıta ile ilgili takip edilecek strateji için hazır olması gerekmektedir. Antarktika konusunda farkındalığın artırılması ve kurumların hazırlıklı hale gelmesinin yanında gündem ve kamuoyu oluşturmak elzemdir. Medya'da bu alanla ilgili çıkan haber sayısı artırılmalıdır. Konunun bir diğer önemli ayağı bilimsel yayın nitelik ve niceliğidir. Bölgeye yapılan seyahatlerle ilgili yazılardan ziyade bu konuda bilimsel yayın üretilebilmek daha çok kıymet ifade edecektir. Hâlihazırda bu konuda Türkçe yayın dâhil olmak üzere çabalar bulunmaktadır. Ancak yeterli değildir. Tarafımdan yakın zamanda yayımlanması planlanan Türkçe bir kitabın basım aşamasına gelinmiştir.

Türkiye, kıtada söz sahibi olmak için Antartika Antlaşması'nda birinci grup ülkeler sınıfına dâhil olmaya yönelik bir strateji geliştirmeli ve bu stratejiyi istikrarlı biçimde sürdürmelidir. Türkiye danışman ülke olmadan yani birinci gruba dâhil olmadan Antarktika'nın geleceğinde ne söz sahibi olabilecek ne de kıtada hak iddia edebilecektir. Antartika Antlaşması'nda danışman ülke ko-

numundan birinci gruba yükselme imkânı vardır. Bu doğrultuda Türkiye'nin atması gereken ilk adım ise kıtada bir an önce üs kurarak araştırmalara başlamasıdır. Yeterli finansal kaynağın ayrılması ve bu alanda çalışacak nitelikli ve istekli akademik kadronun yetiştirilmesi halinde Antarktika'da üs kurmak ve başarılı olmak mümkündür.

Antarktika'da üs yeri için ilk etapta çevre etki değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Çevre etki değerlendirmesinin yapılabilmesi için ise Çevre Protokolü'nün imzalanması ve meclisin onayından geçmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili Çevre Protokolü 18 Aralık 2014 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiştir. TBMM'de Antarktika'nın gündeme gelmiş olması bu konuda bir mesafe alındığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak meclisteki bu kanun tasarısı mevcut hükümetin düşmesiyle bugün itibarıyla kadük olmuştur. Bu nedenle tasarının yeniden meclise gelmesi ve bu konuda yeniden çalışma yapılması gerekmektedir.

Üs kurulması meselesinde iki temel husus üzerinde durulmalıdır. İlki mali kapasitedir. 10 kişilik bir yaz üssünün kurulabilmesi için gerekli olan meblağ mütevazı bir bütçeyle 5 milyon dolar civarındadır. Yıllık lojistik masraflarının tutarı da ortalama 5 milyon dolara tekabül etmektedir. Türkiye'nin ortalama 10 milyon dolarlık mali yükümlülük konusunda iktisadi gücünün yeterli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda en geç 2023 yılında üssün açılacağı hedeflenerek buna göre mali planlamanın yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte burada verilen bütçe yaklaşık bir sayıdır ve daha ayrıntılı ayrı bir incelemenin yapılması şarttır. İkinci husus ise akademik kapasitedir. Türkiye bilhassa yurtdışında akademik çalışmalarını sürdüren birçok Türk vatandaşı sayesinde bu eksikliği giderebilecek yeteneğe sahiptir. Yalnız yurtdışındaki araştırmacılar bu konuda kendilerine güvence verilmesini beklemektedir. Ancak ülke içinde de belirli sayıda yetişmiş araştırmacı bulunmaktadır.

Antarktika'da üs kurmak, kıtada yalnızca var olmak yeterli değildir. Antarktika'da yapılan bilimsel çalışmalar ile de Türkiye'nin kıtadaki etkinliği güçlendirilmelidir. Antarktika bir dünya mirasıdır ve bilimin gelişmesi için çok uygun bir alandır. Bu konu Türkiye'deki bilim insanlarına büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Gerek yurtdışındaki Türk araştırmacılara teşvik ve güvence verilmesi gerekse Antarktika'da bilimsel çalışmalar konusunda izlenecek politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında TÜBİTAK'a büyük iş düşmektedir.

Diğer taraftan Türkiye'de konuyla ilgili alanlardaki yapısal bir takım problemlerin çözülmesi de Antarktika üzerine bilimsel çalışmalarımızın artmasını sağlayabilecek ve kıtadaki etkinliğimize yansıtacaktır. Örnek vermek gerekirse Türkiye'de üzeri buzullarla kaplı Tendürek, Ağrı, Süphan, Kato vs. gibi dağlar bulunmasına rağmen, ülkede az sayıda glasyolog (buzul bilimci) bulunmaktadır. Antarktika çalışmalarında bu alanda olduğu gibi birçok bilim dalındaki eksiklik giderilmeli, bu açığın kapatılabilmesi için yeni disiplinlerde nitelikli akademik kadronun yetiştirilmesi gerekmektedir.

Hem maddi hem de akademik anlamda yeterli kaynağa sahip olan Türkiye'nin eksiklerinden bir diğeri bu konuda adım atabilecek siyasi iradenin olmayışıdır. 1995 yılında Antarktika Sözleşmesi'ni imzalayan Türkiye, yaklaşık 20 yıldır bu alanda somut bir ilerleme kaydedememiştir. Antarktika konusunda bir strateji belirlenmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesi yalnız hükümetteki partinin değil tüm partilerin sorumluluğundadır. Çünkü bu alanda planlı olarak yol kat etmek Türkiye'nin menfaati için önem arz etmektedir. Dolayısıyla meselelerin partiler üstü niteliği göz önünde bulundurularak tüm siyasi partilerin üzerine düşeni yapması ve işbirliği yapmaya yönelmesi gerekmektedir. Politikacıların üst geçit, viyadük veya AVM açması yerine Antarktika'da kalıcı bir üs açmasının daha yararlı olacağı görüşündeyim. Çünkü ikincisi kendilerini devlet adamlığına yükseltir.

Antarktika Buz alışmaları - Bayram ztürk

Doęu Antarktika İklim Deęiřiklięi lçümleri

İç Antarktika Skallen Buzulu'nda Çalışmalar

